

GRÉCZI EMŐKE

KEGYHELY, BRANDMÚZEUM, VÁROSI SÉTA VARIÁCIÓK STADIONTÚRÁKRA

egyre komolyabb
szakirodalmat
generál, elméleti és
gyakorlati szövegek
sokasága foglalkozik
a sport(ok) kulturális
örökségként való
felfogásával

a szakirodalom
szerint tehát
a történeti múlttal
rendelkező stadion
már nem olyan,
mintha (nem
pszeudo), hanem az,
vagyis museum-like
site, akár egy
parlament épülete,
egy temető vagy
templom

TAz általam megtett első, vezetett stadiontúra során végig arra gondoltam, hogy a program koreográfiája, a résztvevők érzelmi kapcsolódása és bevonódása alapján a helyzet nem sokban különbözik (ha különbözik egyáltalán) egy tárlatvezetéstől vagy egy emlékhely csoportos megtekintésétől. Hamarosan kiderült, hogy a stadionok, sportesemények helyszíneinek muzeológiai szempontú elemzése noha új keletű, de egyre komolyabb szakirodalmat generál, elméleti és gyakorlati szövegek sokasága foglalkozik a sport(ok) kulturális örökségként való felfogásával. Egyre több figyelem követi a világ minden pontján és számos sportágban létező „stadium tour” identitásképző szerepét éppúgy, mint a stadionokban kiépített sportmúzeumok használatát marketingkommunikációs eszközként. A szakirodalom szerint tehát a történeti múlttal rendelkező stadion már *nem olyan, mintha* (nem *pszeudo*), hanem az, vagyis museum-like site, akár egy parlament épülete, egy temető vagy templom. Az alábbiakban három, egymástól nagyon különböző példán keresztül ábrázolom, hogyan kezelhető múzeumként egy stadion, és milyen gyakorlatok alapján válnak a stadionbejárások tárlatvezetésekké. Az első példa a nemzeti kegyhelyként értelmezett, klasszikus értelemben vett „kiállítást” lényegében nem kínáló londoni Wembley Stadium, a második a legnépszerűbb és legsikeresebb hazai futballegyesület, a Ferencvárosi Torna Club egykor Albert Flórián, ma az egyik szponzora nevét viselő, komoly gyűjteményt önálló kiállításként bemutató Groupama Aréna. Végül mind közül a legújabb, tehát történeti hozadékkal nem, de építészeti különlegességgel és egy magángyűjtemény kiállításával rendelkező Puskás Akadémia és Pancho Aréna épületeit és tárlatait mutatom be.

IMa már evidens, hogy a sportra az egyetemes és nemzeti kulturális örökség részeként is tekinthetünk, ennek megfelelően a sportok által generált olyan helyek és intézmények, mint

a „dicsőségek fala”, a sportmúzeum vagy a stadiontúra legalább annyira kulturális helyszín vagy esemény, mint turisztikai program – akár egy múzeum- vagy emlékhely felkeresése –, természetesen gazdasági hozadékkal.¹

¶ Kulturális örökség annyiban, hogy az egyes sportágak szabályai és rituáléi évszázadok, sőt esetenként évezredek örökségei, nevükben, mai, legmodernebb formáikban is hordozzák az eredeti nyomait: az öttusa az ókori olimpiák pentatlon versenyének Coubertin báró ötletére feltámasztott változata, de példa lehet a tenisz pontozásának (15, 30, 40) francia (jeu de paume) eredete vagy a darts táblájának szabályos elhelyezésére vonatkozó előírás, amely valaha az angol sörshordó méretei alapján lett meghatározva, és mindez ma is kötelező érvényű a hivatalos versenyeken. És örökség annyiban is, hogy az eredmények egy közösség, egy város vagy egy nemzet dicsőségét szolgálják, bajnokai egy közösség, egy város vagy egy nemzet hősei, idővel történelmi figurái, lásd Hajós Alfréd-tól az Aranycsapaton át az 1956-os Melbourne-i olimpiai döntő „véres” vízilabda-válogatottjáig, Johnny Weismüllertől Jesse Owens-en át O. J. Simpsonig. És további olyan rituálék kapcsolódnak a sporteseményekhez, amelyek kiemelt szerepet kapnak a stadiontúrák során, ugyanis ezeknek a rituáléknak a gyakorlása, elvégzése jelenti talán a legnagyobb attrakciót a programokon, ilyenkor éri el a bevonódás a csúcspontját – ezekről később részletesen is szólok.

¶ Szintén a kulturális örökség része a stadionépítészet,² számos szokásában és szabályában ugyancsak ókori görög mintákat követ, alakja és méretei a sportágak szabályrendszeréhez igazodtak és fordítva: összefüggésben áll a futballpálya hosszának és szélességének mérete az atlétikai számok hosszával (100 méteres sprint táv, 400 méteres kör), eredetileg ugyanis multifunkcionális, több sportág versenyének lebonyolítására alkalmas pályákat építettek. A lelátók, kiszolgáló épületek egyedisége, a virtuóz építészeti megoldások alkalmazása, a formákkal, színekkel való játék már modern kori jellemző. Különösen a lelátók lefedésével adódik mind több lehetőség a variációra, az egyediségre, a formatervezői fantázia szabadságára – ha már magánál a sportpályánál a rögzített

az eredmények
egy közösség, egy
város vagy egy
nemzet dicsőségét
szolgálják, bajnokai
egy közösség, egy
város vagy egy
nemzet hősei, idővel
történelmi figurái

[1] Gregory Ramshaw: The Construction of Sport Heritage Attractions, *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 2011, Vol. 3, No.1. 1–25. Pontus Forslund: “Football is Forever” – the Establishment and Purposes of Football. 2006. disszertáció, Göteborg University, [lásd gu.se/digitalAssets/805/805948_Dissertation_Pontus_Forslund.pdf](http://gu.se/digitalAssets/805/805948_Dissertation_Pontus_Forslund.pdf).

[2] Stadia: A Design and Development Guide. Geraint John, Rod Sheard and Ben Vickery. 2007. 187–188.

a stadiontúrák fontos része a méretek (befogadóképesség, a tetők és kijelzők méretei stb.), a mobil megoldások, egyedi építészeti elemek hangsúlyozása

az 1984-ben nyílt FC Barcelona Múzeum a nyitás évében még csak alig 20 ezer látogatót fogadott, a következő évben ennek már tízszeresét, ma pedig évente csaknem kétmillióan váltanak jegyet

a klubhűség (mint márkahűség) látogatottságot generál, a túra megtétele és a kiállítás megtekintése pedig a szurkoló identitását, elköteleződését erősíti

szabályrendszere miatt nem. Szélsőséges példája ennek a felcsúti Pancho Aréna, amely Makovecz Imre elképzeléseinek egy továbbgondolt változatában készült el. A stadiontúrák fontos része a méretek (befogadóképesség, a tetők és kijelzők méretei stb.), a mobil megoldások, egyedi építészeti elemek hangsúlyozása, erősítve azt, hogy minden stadion sajátos építészeti jellemzőkkel, technikai sajátosságokkal rendelkezik.

¶ Nem kétséges, hogy a stadiontúrák komoly versenytársai az adott város múzeumainak. Különösen Barcelonában hangsúlyozzák, hogy a Camp Nou stadion (múzeumként, a mérkőzéseken kívül) ma a leglátogatottabb múzeuma a városnak, megelőzve például Picassóét: az 1984-ben nyílt FC Barcelona Múzeum a nyitás évében még csak alig 20 ezer látogatót fogadott, a következő évben ennek már tízszeresét, ma pedig évente csaknem kétmillióan váltanak jegyet, hogy a stadiontúra részeként megtekintsék a csapat 120 éves történetének relikviáit. Spanyolországban mindössze hat múzeum éves látogatószáma éri el az egymilliót, ebből az egyik a barcelonai klubé, amelyet – egy 2015-ös adat szerint – csak a Raina Sofia, a Prado és a Dalí Múzeum előzött meg, a bilbaói Guggenheim és a Thyssen-Bornemisza már nem tudta. Ahogy a Real Madrid múzeuma (a Bernabéu Stadionban) sem, hiszen alig valamivel egymillió alatt maradt.³

¶ A londoni stadiontúrák (elsősorban az Emirates Stadium – Arsenal, a Stamford Bridge – Chelsea és a nemzeti stadion, a Wembley) is komoly riválisai a múzeumoknak, de itt más sportágak „kegyhelyeivel” is számolni kell, mint a Twickenham Stadium túrájával és a benne található World Rugby Museummal vagy a Wimbledon Lawn Tennis Museummal. Emellett jelentős bevételeket hoznak az ajándékboltok, ahol ezek a túrák mindig befejeződnek.

¶ Itt kell kiemelni a klubok brand jellegét, ennél fogva a stadiontúrák és múzeumok sokszor brandmúzeumként (is) működnek: a klubhűség (mint márkahűség) látogatottságot generál, a túra megtétele és a kiállítás megtekintése pedig a szurkoló identitását, elköteleződését erősíti, nem figyelmen kívül hagyva, hogy a futball iránt érdeklődők tömegei nem zárólag annak a klubnak a stadionját járják be, amelyeknek

[3] [marca.com/en/2015/10/15/en/football/barcelona/1444928542.html](https://www.marca.com/en/2015/10/15/en/football/barcelona/1444928542.html).

szurkolnak, hanem – ha a fő rivális csapatét nem is, mert azt mégsem lehet – más csapatok, sportágak vagy nemzetek stadionjait igen. Hiszen az elköteleződésnek vannak rétegei, és, mondjuk, a „Fradi-drukkerség” mellett létezik a sportág vagy (általában) a sportok iránti szimpátia is. Az identitás hangsúlyozása mellett ez egy globálisan értelmezhető tér, ahol bárki minden további nélkül magára ölti más nemzetek klubcsapatainak vagy válogatottjának mezét, szurkol az adott mérkőzésen – pillanatnyi érzelmi indíttatásból – egyik vagy másik csapatnak, ahogy a magyarok tömegei a nyári világbajnokság döntőjekor Horvátországnak. A futballnak ez a globális felfogása segíti elő, hogy a stadiontúrák tömegeket vonzó turisztikai attrakcióvá lépjenek elő.⁴

¶ Múzeumszakmai szemmel természetesen nem tekinthető minden stadiontúra múzeumnak, az intézmények az adottságaiknak megfelelően alakítják az alkalmanként 50 perctől másfél óráig terjedő programot, így a három példa is érzékelteti, hogy eredeti tárgyak, gyűjtemény(ek) léte vagy hiánya mennyiben határozza meg a vezetés fókuszpontjait.⁵ A (sport)múzeum és gyűjtemény lehetőséget teremt arra is, hogy hordozhatóvá váljon: az év folyamán az országot és a külhoni magyar intézeteket járja az Aranycsapat több tagja hagyatékát (is részben) őrző felcsúti Puskás Intézet kiállítása a „6:3” évfordulójának tiszteletére. A relikviák itt-ott plázákban felállított tárlókban kapnak helyet.

[4] Sean Gammon: *Secular Pilgrimage and Sport Tourism* 3–45. In: *Sport Tourism, Impacts and Issues*. Brent W. Ritchie and Daryl Adair, 2004.

[5] Pamm Kellett: *Sport museums: marketing to engage consumers in sport heritage*. 104–113. In: *Museum Marketing*. Ruth Rentschler, Anne-Marie Hede, 2011.

WEMBLEY STADIUM, LONDON

¶ A látogató bármely oldaláról közelíti is meg a 2007-ben újranyitott nemzeti stadiont, a földön különleges hall of fame-szerű feliratokkal találkozók: emlékezetes labdarúgó-, rugby- és bokszmérkőzésekre, autóversenyekre, koncertekre való utalások olvashatók, és mindez meg is előlegezi, hogy itt nem csupán egy futballpálya, hanem olyan szimbolikus hely következik, amely nem pusztán a drukkerek tömegeit vonzotta és vonzza. Azért is különleges mindez, mert a követeket (Wembley Stones) bárki megvásárolhatja, arra bármit

itt nem csupán egy futballpálya, hanem olyan szimbolikus hely következik, amely nem pusztán a drukkerek tömegeit vonzotta és vonzza

nemcsak itt
nyerte első és
máig egyetlen
világbajnoki címét
az angol válogatott
1966-ban, de itt
misézett II. János
Pál pápa, énekelt
Pavarotti és Elton
John, itt táncolt
Diana hercegnő
a királyi
páholyban

rávésethet, ami valamilyen itt történt eseményre emlékezteti. Itt ütötte ki Henry Cooper Cassius Clay-t 1963-ban, itt zajlott a Bob Geldof által rendezett Live Aid, a valaha volt legnagyobb jótékonysági koncert, és itt integetett Nelson Mandela 1990-ben, a kiszabadulását üdvözlő koncert őt ünneplő közönségének. És nemcsak itt nyerte első és máig egyetlen világbajnoki címét az angol válogatott 1966-ban, de itt misézett II. János Pál pápa, énekelt Pavarotti és Elton John, itt táncolt Diana hercegnő a királyi páholyban 1985-ben, 2007-ben pedig már az ő emlékére zenéltek a meghívottak.⁶ Mindez hozzátartozik „a Wembley csodájához”, ahogy ez a kitétel többször is felvetődik, az emlékezetes, már nemcsak sport- és kultúrtörténeti, de ma már történelmiként emlegetett események fényképes és mozgóképes emlékei folyamatosan láthatók a gyülekező helyszínén és a vezetés közben a folyosókon.

¶ 1966. július 30-án a Wembley-ben zajlott a labdarúgó-világbajnokság döntője. A rendes játékidőben 2:2-re állt a mérkőzés a házigazda Anglia és Nyugat-Németország között. A hosszabbítás 11. (összességében 101.) percében Geoff Hurst hat hét méterről eltalálta a keresztlécet, onnan pedig a gólvonalra pattant a labda. A világ egyik legjobbjának tartott svájci játékvezető, Gottfried Dienst, miután néhány másodpercet tanácskozott partjelzőjével, a szovjet Tofik Bahramovval, érvényesnek minősítette a találatot, ami az angolok győzelmét jelentette. (Igaz, a felvételeken látható, hogy a labda teljes terjedelmében nem haladt át a gólvonalon, így nem volt szabályos.) Azzal köszönti ma a stadiontúra vezetője az érdeklődőket, hogy nézzenek a fejük fölé: az eredeti keresztléc üvegdobozba helyezve lebeg a tér (amelynek a neve persze Crossbar Reception) fölött, az egyetlen darab, amit megmentettek a régi pályáról, és amelynek az angol nemzeti labdarúgás máig a legnagyobb dicsőségét köszönheti. Innen – kisé felülnézetből – is megtekinthető a sikert kívívó válogatott csapatkapitányáról, Bobby Moore-ról készült, hat méternél magasabb szobor, amelyet a pályaaavatón, 2007-ben adtak át a főbejárat előtti téren. A tárlókban kupák láthatók, a képernyőkön gólösszefoglalók és koncertrészletek pörögnek, megkönnyítve ezzel a várakozást. A fotókkal gazdagon befedett

az egyetlen darab,
amit megmentettek
a régi pályáról, és
amelynek az angol
nemzeti labdarúgás
máig a legnagyobb
dicsőségét
köszönheti

[6] Wembley.
The Official Guide.
ed. Lee Barry.
é. n.

A Crossbar Reception az emlékezetes felső léccel, amely világbajnokká tette Angliát 1966-ban

folyosókon és lépcsőházakon át felfelé vezet az út, amelynek végén a stadion csaknem tetejére, a nézőtér felső részére érünk, innen érzékelhetők az építmény gigantikus méretei és finom eleganciája. Ezt követően folytatódik a túra olyan részeken, amelyek eseményre váltott jeggyel nem megtekinthetők, innentől jönnek a kulisszák, a backstage helyszínek: az öltözők napjaink nemzeti válogatott játékosainak mezeivel, érzékeltetve, kinek hol a szekrénye (igazi selfie-helyszín), a mérkőzésre való felkészülés pontjai, a gyúró- és a bemelegítő szoba, a taktikai megbeszélések helyszínei. A vezetés pontosan végigköveti a játékosok mozgásának útvonalát a parkolótól az öltözőig, a sajtószobától a játékoskijáráig, nem feledkezve meg arról, hogy különböző szintű VIP-várók helyezkednek el az útvonalon, kiemelten a királyi családé, amelynek tagjai és vendégeik rendszeresen – és természetesen – megjelennek a kiemelt eseményeken. A túra résztvevője ezen a ponton végig átélheti a játékosok szerepét: a helyükre ülhet az öltözőben, felülhet a sajtótájékoztató pódiumára, pontosan ugyanazokon a folyosókon megy végig, ahol a sportoló a mérkőzés előtt és után. A játékoskijárához érve egy képernyőn látható, ahogy ugyanezen a ponton az angol futball kortárs sztárjai várnak a játékvezetőkre, hogy elkezdődjön a bevonulás. A túra vezetője két sorba sorakoztatja a résztvevőket, ahogyan a csapatok várakoznak, önkéntes alapon kiválaszt két csapatkapitányt a sorok elejére (ottlétemkor egy német és egy horvát turista volt a szerencsés), a hangszórókból egyre erősebben szól a közönség moraja, majd elindulnak a sorok a kijárón át a pálya felé – ahonnan még brutálisabban érzékelhető a 90 ezer nézőt befogadó stadion irdatlan mérete. A feszültséget a kispadon készített selfie-ekkel lehet oldani, majd következik az angol foci legnagyobb éves eseményének rekonstrukciója, amennyire az üres lelátók között ez lehetséges: 107 lépcső vezet fel a királyi páholyhoz, ahol az uralkodó család egyik képviselője (mostanában Vilmos herceg) átadja a súlyos FA (Football Association) –kupát a kupadöntő győztes csapata kapitányának. Ezt a lépcsősort a nyertes és a vesztes csapat tagjai is megmászják, ahogy a túra résztvevői is, hogy átvegyék a kupa tökéletes másolatát a túravezetőtől – ezen a ponton nem készülhet

a túra résztvevője ezen a ponton végig átélheti a játékosok szerepét: a helyükre ülhet az öltözőben, felülhet a sajtótájékoztató pódiumára, pontosan ugyanazokon a folyosókon megy végig, ahol a sportoló a mérkőzés előtt és után

107 lépcső vezet fel a királyi páholyhoz, ahol az uralkodó család egyik képviselője (mostanában Vilmos herceg) átadja a súlyos FA (Football Association) –kupát a kupadöntő győztes csapata kapitányának

saját fotó, csak a kirendelt fotósé, amit a túra végén az ajándékboltban lehet megvásárolni, nem kötelezően. Oda újabb, fotókkal borított folyosókon (rajta David Beckhamtól Michael Jacksonig) vezet az út, hogy válogatni lehessen az FA-kupa különböző méretű másolatai, futballtörténeti könyvek, öltözetek és ajándéktárgyak hihetetlen bőségéből.

¶ Klasszikus kiállításként csak a néhány vitrinben elhelyezett kupák és díjak válogatása értékelhető (köztük jelzésértékűen egy emlék a nekir kevésbé dicsőséges, így nem is különösebben hangsúlyozott 6:3-ról), hiszen a hatemeletes – és nagyobb területén egyébként labdarúgó „csodák palotájaként” működő – National Football Museum Manchesterben található.

GROUPAMA ARÉNA, BUDAPEST

¶ Magyarországon sem előzmény nélküli, hogy egy sportlétesítmény a szponzora nevét viseli (sőt maguk a csapatok is, lásd Videoton – ma MOL Vidi, Rába ETO stb.), de hogy két brand (egy egyesület és egy sporttól független cég) ennyire komoly léptékű gazdasági együttműködést kössön, az elsőként a Ferencváros 2014-ben megnyitott stadionjával fordult elő, ugyanis a biztosítótársaság súlyos milliárdokért hét évre megvette a lehetőséget, hogy a pálya a nevét viselje – és még nyilván néhány egyéb szolgáltatást. (Egy másik biztosítótársaság nevét viseli ma a Bayern München és a Juventus stadionja, tehát nem hazai sajátosság ez a fajta üzlet.) Nem szükséges céges iratokban kotorászni ahhoz, hogy lássuk, a nem a legnagyobb múltú, de kétségtelenül a legnépszerűbb magyar sportklub stadionja elsősorban rendezvényközpont, vélhetően hatalmas bevételeket produkálva, és ebből a labdarúgásé magáé tán a legkevesebb. A stadiontúra során kiemelt hangsúlyt kapnak a létesítmény más célú hasznosításának sikerei (évente több rendezvénynek ad helyet, mint ahány nap van a naptárban), a multinacionális cégek fogadásától az esküvőig és a halotti torig (!), nem beszélve az évekre tíz- és százmillióért bérbe adott VIP-boxokról, ahol a bérlő annak lehetőségét vásárolja meg, hogy barátaival és vendégeivel, luxus

*a legnépszerűbb
magyar sportklub
stadionja
elsősorban
rendezvényközpont*

*évente több
rendezvénynek
ad helyet, mint
ahány nap van a
napárban,
a multinacionális
cégek fogadásától
az esküvőig és
a halotti torig (!)*

A Groupama Aréna folyosója, ahonnan a játékosok öltözői nyílnak
A szerző felvétele

a S. A. M. O.
tervezőiroda
a belső terekben
ipari hangulatot
teremtett,
visszatérő elem
(a falak, üvegek
mintázatában)
a futball-labdákat
burkoló
öt- és hatszögek
megidézése

catering igénybevételével tekintse meg az FTC és – a lebontott Népstadion, majd Puskás Stadion helyén épülő nemzeti aréna átadásáig – a válogatott mérkőzéseit. A S. A. M. O. tervezőiroda a belső terekben ipari hangulatot teremtett, visszatérő elem (a falak, üvegek mintázatában) a futball-labdákat burkoló öt- és hatszögek megidézése. A stadiontúra az új stadionnal egykorú Albert Flórián-szobor (Kligl Sándor alkotása, amely az egyetlen magyar aranylabdást jellegzetes tartásában, csípőre tett kézzel ábrázolja) mögül, a Múzeum feliratú bejárat mögött indul, azonnal néhány emelettel feljebb, a Ferencváros történetének nagyjairól elnevezett VIP- (Sky)-boxok megtekintésével, majd a sajtó működésének helyszínével (sajtópáholy, a sajtótájékoztatók terme, sajtószobák stb.) folytatódnak. Ez a magaslati nézőpont ismét megfelelő helyszín a teljes tér és az építészeti sajátosságok felméréséhez. Ezt követően lenn, a labdarúgók útjának követése következik, ahonnan a buszból kiszállva megközelítik az öltözőket, felkészülnek a mérkőzésre, majd elindulnak a játékoskijáró felé. Ez a koreográfia nem különbözik a Wembley-ben tapasztaltaktól, és ahogy majd látjuk, a Pancho Aréna vezetése is ezt az útvonalat követi. A folyosókon elhelyezett fotók és nevek mintegy illusztrációként szolgálnak, nehogy elfelejtsük, hogy az FTC stadionjában járunk, emellett viszont meglepően kevés az erre utaló, a „fradista” identitást erősítő elem, különösképpen a felső emeleteken.

meglepően kevés
az erre utaló,
a „fradista”
identitást
erősítő elem,
különösképpen
a felső emeleteken

¶ A játékoskijárón kísértálva a pályaszintről tekinthető meg a hazai viszonylatban hatalmas méretű és valóban igényesen megtervezett (a The Stadium Business Award első díját is elnyerő) stadion, és itt derül ki, hogy csak látszólag véletlenszerű a nézőtéren a sötét- és világoszöld székek elhelyezése, valójában „optikai tuning”, ugyanis ha nincs tele a nézőtér, a jegyvásárlók általában az alsóbb (jellemzően világosabb) sorokat foglalják el, a sötétebb felsők viszont olyan látványt nyújtanak, mintha többen lennének a nézőtéren. (Legalább ennyire tanulságos a játékoskijárót meghosszabbító sátorszerű építmény funkciója, hogy megvédje a sportolókat, bírókat, edzőket a fölötte lévő nézőtérrel történő esetleges dobálástól, köpködéstől.) A kispadok kipróbálása után következik

csak látszólag
véletlenszerű
a nézőtéren a sötét-
és világoszöld
székek elhelyezése,
valójában „optikai
tuning”

A „csupasz” Groupama Aréna

a mindezekről teljesen elszigetelt és önállóan is megtekinthető Fradi Múzeum, amely minden tekintetben megfelel az ICOM vonatkozó előírásainak, és évek óta az egyik legnépszerűbb célpontja a Múzeumok Éjszakájának.

*Nagy Béla,
a Mátyás Pince
egykori pincére, aki
saját magán-
gyűjteményének
szisztematikus
bővítésével
létrehozta az egyik
legnagyobb
hazai sport-
gyűjteményt és
sportmúzeumot*

¶ Itt kell megemlékezni a klub történetének éppoly emblemikus alakjáról, mint amilyen némely bajnok volt, Schlosser Imre, dr. Sárosi György vagy Dalnoki Jenő. Ő Nagy Béla, a Mátyás Pince egykori pincére, aki saját magángyűjteményének szisztematikus bővítésével létrehozta az egyik legnagyobb hazai sportgyűjteményt és sportmúzeumot. 1967 és 1970 között még társadalmi munkában gyűjtötte a klub történetének adatait és tárgyi emlékeit, majd az 1969-es jubileumi (70 éves) kiállítást követően a klub főállású „krónikása” lett, a gyűjteményt pedig a dolgozószobájában építette tovább. Évente több, általa írt kötet (füzet) emlékezett az egyesület dicsőségére, 1985-ben pedig az akkori, ugyancsak e helyütt állt (de 90 fokkal elfordítva a mostanihoz képest) stadion székházában létrehozta az első nyilvános Fradi Futballmúzeumot. 2006-ban hunyt el, az Albert Stadion lebontását és az új aréna felépítését már nem érte meg, ahogy azt sem, hogy az alapítást követő 30. évben, 2015-ben a gyűjtemény hivatalosan is megkapta a múzeumi státust és ezzel együtt megállapodást kötött Budapest Főváros Levéltárával a további kutatások ösztönzésére, hiszen „az egyesület története nélkül nem lehet megismerni Budapest múltját sem”.⁷ Nagy Béla emlékét és nevét a múzeum bejáratánál egy tábla, valamint a kiállítás egy tere őrzi.

¶ A kiállítás két részből áll: egy labirintusszerű, a megértést infografikával segítő idővonalyszerű rendszer, amely az alapítástól máig tekinti át az egyesület történetét, rengeteg magyarázószöveggel és fotóreprodukcióval. (A folyosók ma már túl szűknek bizonyulnak, így hamarosan ezt a részt elbontják, és egy másik, tágasabb, átgondoltabb tér fogja váltani.) A tárlat második részében a relikviák, tárgyi emlékek sorakoznak különböző tematika alapján (Kincsestár néven): külföldi kupák, egy-egy játékos hagyatéka stb. A legbizarrabb kiállított tárgy minden bizonnyal egy apró kitömött majom, amelyet (természetesen még élve) a deportáltak százait mentő és emiatt a nyilasok által 1945 februárjában kivégzett Tóth Potya István

a legbizarrabb kiállított tárgy minden bizonnyal egy apró kitömött majom

[7] fradimuzeum.hu/hirek/HivatalosanismuzeumlettaFradiMuzeum.html.

Emeleti folyosó a Groupama Arénában, a régi labdarúgókról elnevezett bokszyok bejáratával
A szerző felvétele

Az idővonal egy részlete a Fradi Múzeumban
A szerző felvétele

hozott haza a csapat uruguayi turnéjáról 1929-ben, ajándékkul családjának. A leszármazottak megőrizték az állat tartósított tetemét, és a múzeum rendelkezésére bocsátották.

¶ A relikviák egy része ajándékozással került a múzeumba, egy részüket az örökösök letétként helyezték el itt. Külön szobában rekonstruálták azt az irodát, ahol dr. Springer Ferenc aláírta az egyesület alapító okiratát (az örökösök jóvoltából az eredeti íróasztal is látható), és ugyancsak egy külön teremben őrzik a legfontosabb trófeákat, köztük Albert aranylabdáját és Nyilasi Tibor ezüstcipőjét, az 1965-ös Vásárvárosok Kupáját (a mai Európa Liga elődjét), amelyet a döntőben a Juventus legyőzésével hódított el az FTC. A stilizált nézőtér a kettővel korábbi pálya fa lelátójának rekonstrukciójával és a legendás „Kalap”, a Fradi-gólok után a lelátón a kosarából fruttit szóró árus panoptikumszerű figurájával vetítésekre és előadásokra alkalmas teret alkot. A vezetést a múzeumban nyugdíjas önkéntes tartja, aki kérésre a legkorábbi összeállításokat is egy szuszra felsorolja.

*külön teremben
őrzik a legfontosabb
trófeákat,
köztük Albert
aranylabdáját
és Nyilasi Tibor
ezüstcipőjét*

¶ Igazi brandmúzeum és igazi identitást erősítő kiállítás ez, gazdagságával és a kiállítás területével, részletességével egyedülálló a hazai, egyetlen egyesülethez köthető sportgyűjtemények között. Idősebbeknek alkalmas az emlékezésre, fiatalabbaknak a bevonódásra, és míg az előbbieket az Albert Stadionban még a játékoskijáró mellett állt Springer-szobor ma a főbejárat előtt tornyosuló alakját nézik párás tekintettel, az utóbbiaknak talán már a jegypénztárak előtt felállított, egy futball-labdával elrepülni vágyó Fradi Sas (Szőke Gábor Miklós alkotása) jelképezi a csapatot. Az elegáns ajándékboltban az evidens ajándéktárgyak mellett még olyan, kifejezetten a stadion számára tervezett villanykapcsolóból is lehet vásárolni, amelyet az öltözőben kapcsolgatnak a játékosok.

PUSKÁS AKADÉMIA ÉS PANCHO ARÉNA, FELCSÚT

¶ Nincs könnyű dolga a Puskás Akadémiának, a történet hiányát kell feledtetni, és ez ebben az esetben nemcsak azt jelenti, hogy nincsenek hősei az egyesület múltjának, ennél fogva

relikviái sincsenek, hanem maga a hely sem rendelkezik történettel, emlékekkel, emlékezetes eseményekkel. Ebből kell felépíteni egy tartalmas stadiontúrát.

¶ A hangsúly így azonnal áttevődik a sportkomplexum (hiszen itt nem egyetlen stadionról van szó) építészeti különlegességére és a rekordsebességgel gyarapodó, az akadémián belül működő Puskás Intézet gyűjteményére. A vezetés a komplexum kertjében kezdődik, az akadémia épületeit ugyanis még valóban Makovecz Imre tervezte a maga sajátos, organikus stílusában. A terület nagy részét nemrég még erdő borította, kivéve az eredeti (falusi, tehát különösebb nézőtér és klubház nélküli) pálya környezetét és a ma az akadémia campusaként hasznosított Kozma-kúriát. Az U alakú épület udvarát Makovecz Imre befedte, a belsőépítészeti megoldások (stilizált virágok, madarak) szintén az ő elképzelései szerint készültek, és egy katedrális belsejét idézik, ami a campus közösségi részeként működő térben, pingpongszattal és egyéb játékeszközökkel különös látványt mutat. A kúria egyes részletei (például a borospince és a szocializmust varrodaként átvészelő kápolna) megmaradtak, ezek ma előadótermek, a névadó Puskás fotóinak hatalmasra felnagyított reprodukcióival díszítve. A stadiontúra nem is itt, hanem az udvaron, az ugyancsak Makovecz által tervezett (és Dobrosi Tamás által véglegesített), halat, sárkányt szimbolizáló, pikelyes tetővel lefedett kiszolgáló és orvosi épületek megtekintésével kezdődik, majd az akadémia előbb említett épületében folytatódik, Domonkos Béla 2014-ben avatott egész alakos Puskás-szobrára vetett pillantások után. (Boros Péter ugyanekkor készült Makovecz-büsztyje ugyancsak a kertben látható.) A vezetés fókusza az akadémia felépítésének és működésének részletes ismertetése, a „Puskás körút” nevet viselő, sajátos városi séta lényegében ennek a működésnek az illusztrációja.

¶ A Pancho Aréna (munkacímén Aranycsapat stadion) első vázlatait még ugyancsak Makovecz készítette, ám mivel ez két évvel későbbi, mint az akadémia többi épülete, Dobrosi mind több részt vállalt a tervek kidolgozásában. Ettől függetlenül a kommunikáció Makovecz-épületeknek nevezi ezeket, bár

az U alakú épület udvarát Makovecz Imre befedte, a belsőépítészeti megoldások (stilizált virágok, madarak) szintén az ő elképzelései szerint készültek, és egy katedrális belsejét idézik, ami a campus közösségi részeként működő térben, pingpongszattal és egyéb játékeszközökkel különös látványt mutat

A felcsúti Puskás Akadémia campusa, az egykori Kozma-kúria udvarának beépítése Makovecz Imre tervei alapján
A szerző felvétele

A Puskás Akadémia kiszolgáló épületeinek egyike, Makovecz Imre, majd Dobrossi Tamás terve
A szerző felvétele

Átrium a Pancho Arénában, Puskás Ferenc egyik melegtűzfelsőjével
A szerző felvétele

Részlet a Puskás-hagyatékek kiállításából, a Pancho Aréna emeletén
A szerző felvétele

Puskás-mez az Aranycsapat tagjainak mellszobraival
A szerző felvétele

nem biztos, hogy az idelátogató futballszurkolók számára ez nagyobb értékkel bír, mintha Dobrosi nevén futnának. (Talán kijelenthetjük, hogy nem PFLA-szurkolók, hanem megrögzött stadiontúrázók alkotják a látogatók zömét, akik a fővárosból bő fél óra alatt elérik a minden tekintetben egyedi épületegyüttest.)

a stadion (és az akadémia) minden tere templom-, sőt katedrálisszerű, és hogy ilyen lesz, az a tervező kiválasztásának pillanatában eldőlt

- ¶ A stadionban a vezetés itt is felülről halad lefelé, a VIP-boxok és az aréna felső nézőpontból való megtekintésével. A betonpala-rézlemez konstrukció ilyen méretben valóban ámulatba ejtő, és ennél csak a belső, átriumszerű, héjas tetőszerkezettel fedett terek meglepőbbek, főleg hogy mindegyikben lebeg egy-egy Puskás-mez. A fehér 10-es mez terében az Aranycsapat tagjainak mellszobrai sorakoznak. A stadion (és az akadémia) minden tere templom-, sőt katedrálisszerű, és hogy ilyen lesz, az a tervező kiválasztásának pillanatában eldőlt. Némely teremben vitrinek állnak, benne a Puskás-hagyaték magyar vonatkozású, Felcsútra került darabjaiból összeállított válogatással, amely tárgyak ezzel együtt az Aranycsapat és a magyar futballtörténet ereklyéi. A túra során nem lehet elég időt tölteni a dokumentumok, tárgyak, érmek, írott anyagok alapos áttekintésével, de ez a tárlatvezetések során végül is természetes.
- ¶ A túra backstage része itt is a szokásos koreográfia szerint zajlik, azzal a különbséggel, hogy itt a hall of fame legfeljebb a jelen néhány, a válogatottba már meghívott játékos életnagyságú fotóját, illetve Puskás Ferenc különböző világnagyságokkal közös fényképeit jelenti. Egyébként pedig van egy terem, ahol az akadémia valaha volt összes hallgatójának és edzőjének fényképe megtekinthető időrendi sorrendben – itt legfeljebb tíz évről beszélünk.
- ¶ A túra annak ellenére (vagy amellet) igazodik a nemzetközi gyakorlatokhoz, hogy a hely adottságai meglehetősen sajátosak. Annyiban viszont mindenképpen különbözik, hogy a vezetéskövetően a látogató szabadon és egyedileg megtekintheti az akadémia füves és műfüves gyakorló pályáit az aréna mellett és mögött, sétálhat az intézmény kertjében. Ezt a szabadságot kétségkívül semmilyen más stadiontúra nem engedi meg a látogatóinak.

